

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

BLAHOSLAVOVY VADY KAZATELŮ
A SOUČASNÉ ŘEČNICTVÍ

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autor práce: Hana Tomšů

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 2010/2011

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

Jindřichův Hradec,

.....

Poděkování:

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Věře Pospíšilové za cenné rady, připomínky, trpělivost a čas, který mi věnovala.

Anotace

Cílem mé bakalářské práce bude analýza humanistického spisu Vady kazatelů Jana Blahoslava a zároveň komparace se současnou řečnickou příručkou, konkrétně knihou Moderní rétorika autorky Aleny Špačkové.

Práce bude rovněž věnována období humanismu a renezanze jako důležité epochy ve světové kultuře a dále osobnosti Jana Blahoslava jako významného českého představitele této doby. Zaměřím se i na historii a vývoj rétoriky od jejího počátku k dnešku a obsáhleji rozeberu řečnictví doby humanismu ve světě i v Čechách. Bakalářská práce obsahuje i základní fakta o Aleně Špačkové, autorce jedné z porovnávaných knih. Dále rozeberu obě porovnávaná díla, zaměřím se jak na jejich obsahy, tak na styl, členění či jazyk.

Hlavním tématem práce pak bude porovnávání obou děl. Budu se zabývat jak komparací charakteru samotných knih, tak i jejich tématice. V závěru své poznatky shrnu.

Annotation

The main ambition of my bachelor thesis will be the analysis of Jan Blahoslav's humanistic publication *Preacher's faults* and its comparison with present rhetoric handbook. Concretely the book *Modern rhetoric* by Alena Špačková.

My bachelor thesis is dedicated to period of humanism and renaissance as the important epoch of the world culture and the Jan Blahoslav, the more important czech representative person of this epoch as well. I focus on a history and evolution of rhetoric from its beginning till present and widely analyze the rethoric of humanism epoch in the world and in the Czech too. The bachelor thesis contains also the basic facts about Alena Špačková, the author of the book which I analyze. I analyze both comparing books and I addict to the content, style, segmentation and the language as well.

The main topic will be the comparing both works. I will concern with comparison characters of both books and their theme. I will make a summary at the end.

Obsah

Anotace.....	1
Annotation.....	2
Obsah.....	3
1. Úvod.....	5
2. Humanismus.....	6
2.1. Počátky humanismu.....	6
2.2. Humanismus v Čechách.....	7
3. Vývoj rétoriky.....	11
3.1. Rétorika ve starém Řecku.....	11
3.2. Rétorika ve starém Římě.....	12
3.3. Rétorika ve středověku.....	13
3.4. Rétorika v období humanismu a renesance.....	14
3.4.1. Zásluhy českých osobností v oblasti rétoriky v období humanismu a renesance.....	16
3.5. Rétorika 18. a 19. století.....	17
3.6. Rétorika ve 20. a 21. století.....	18
3.6.1. Zlom v roce 1989.....	18
4. Moderní rétorika: Jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli.....	21
4.1. O autorce.....	21
4.2. Charakteristika díla.....	22
4.3. Jednotlivé kapitoly.....	22

4.4. Shrnutí.....	28
5. Jan Blahoslav.....	29
6. Vady kazatelů.....	39
6.1. Charakteristika díla.....	39
6.2. Jednotlivé části knihy.....	40
6.3. Shrnutí.....	48
7. Komparace.....	49
7.1. Porovnání charakteru knih.....	49
7.2. Porovnání témat knih.....	52
7.3. Závěrečné porovnání.....	58
8. Závěr.....	60
9. Seznam použité literatury.....	62
10. Seznam příloh.....	64

1. Úvod

Rétorika je nauka, která je součástí lidské kultury již od dob starověkého Řecka. Ve své bakalářské práci se zaměřím na její podobu v období humanismu, konkrétně na její pojetí Janem Blahoslavem, a budu ji komparovat s rétorikou současnou.

Pokusím se zjistit, jak moc a jakým směrem se rétorika od dob humanismu až dodnes vyvíjela a jak ji autoři rétorických příruček vnímali tehdy a jak nyní. Jako zástupce období humanismu jsem zvolila již zmíněného Jana Blahoslava, představitelkou současné rétorické praxe pak bude Alena Špačková.

Ve své práci se také zaměřím na přiblížení podmínek, za kterých Jan Blahoslav na své příručce pracoval, na podobu humanismu v českých zemích. Dále na vývoj rétoriky od svého počátku až k dnešku, více se pak pozastavím nad řečnictvím v období humanismu a nad zlomem v pojetí rétoriky roku 1989.

2. Humanismus

2.1. Počátky humanismu

Počátky humanismu se časově vymezují zpravidla koncem 13. století a závěrem poloviny 16. století. Začal se objevovat v některých italských městech nebo městských státech (např. Benátkách), které rychle bohatly a rozvíjely se a nová kultura tak měla dobré podmínky pro svůj rozvoj. Vznikaly nové obchodní cesty a díky tomu se začala rozvíjet i nová centra hospodářského života nejen ve středomořské oblasti, ale i dále ve vnitrozemí, v zemích střední, východní a severní Evropy a šíření humanismu do evropských měst bylo o to snazší.

Učenci a umělci chtěli navazovat na antický starověk, respektive ho chtěli obrodit (italsky rinascimento, francouzsky pak renaissance). *Na rozdíl od středověkého hlavního zájmu o Boha (tzv. studia divina neboli s. theologica) postavili do centra zájmu nové epochy člověka (tzv. studia humana neboli humanitatis). Proto se ideál doby a požadavek nového obsahu a cíle vzdělání vyjadřoval slovem humanismus.¹*

Měšťané renesanční doby se začali více zajímat o vzdělání, kulturní život, tudíž i o literaturu. Snažili se odprostit od středověkého stylu života, od středověkých myšlenek a zásad. Veliký rozkvět zaznamenaly národní jazyky, které se dostávaly do popředí, což dokazují i humanističtí autoři v Čechách. Světově nejznámějšími představiteli se stali Dante, Boccaccio či Petrarca.

2.2. Humanismus v Čechách

V českých zemích se začal humanismus objevovat za vlády Karla IV., například díky jeho stykům se zahraničními osobnostmi, které v humanistickém duchu smýšlely a podporovaly ho (například Francesco Petrarca či Cola di Rienzo). Mladí čeští učenci odcházeli studovat do zahraničí, v Itálii je tak učili například Eneáš Silvius Piccolomini (pozdější papež Pius II.) či profesor Filip Beroaldus, v německém Wittenbergu byl nejznámějším a nejdůležitějším učitelem Philipp Melanchton, u kterého – jak budu ještě připomínat – studoval i Jan Blahoslav. Humanismus v Čechách propagovali a českým vzdělavcům přibližovali učenci, které Karel IV. zval ze zahraničí do Čech, hlavně do Prahy. *Prvními stoupenci humanismu u nás byli Jan ze Středy a Jan Očko z Vlašimě. Další rozvoj humanismu znemožnily husitské války. Až po nich začal humanismus opět dobývat českou zemi.*² A právě proto období za vlády Karla IV. řada badatelů nazývá dobou „předhumanistickou“, neboli „prehumanistickou“. Větší oblibu měl pak humanismus ke konci vlády Jiřího z Poděbrad, tedy v sedmdesátých letech 15. století a končí ve dvacátých letech 17. století, tzn. v době, kdy proběhla bitva na Bílé hoře.

Velmi významně zasáhl do kulturního vývoje vynález knihtisku. Ten se do českých zemí začal šířit z Německa na přelomu 15. a 16. století. Knihy se tak mnohem rychleji rozšiřovaly i mezi čtenáře, kteří se dříve k rukopisům dostávali jen velmi obtížně, a celkové vnímání knih se posunulo do nové roviny – od hlasitého předčítání textu rukopisů k tichému individuálnímu čtení, které je běžné i dnes. Dalším významným posunem tohoto období bylo usilování o přeměnu křesťanství, i zde byla

¹ GYURKOVICS, Karel. *Český humanismus a Jednota bratrská : Nové poznatky a dodatky k české literární historii*. Brno : SKPČ, 1936. s. 12

² KOPECKÝ, Milan. *Český literární humanismus*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 1996. s. 8

snaha o návrat k původnímu křesťanství, jak v teorii, tak i v praxi. Významné bylo vystoupení Martina Luthera v roce 1517, kdy odsoudil papežský způsob vybírání odpustků, čímž se postavil proti autoritě římské církve. Vytváření silné základny pro český humanismus šlo ale velmi obtížně a pomalu. Bránilo tomu mnoho faktorů, mezi jinými stará politická struktura či bojácnost měšťanstva, a proto se nová kultura musela střetávat s kulturou středověkou a často bylo nutné, aby se prolínaly.

Důležitým zástupcem českého raného humanismu byl například Viktorin Kornel ze Všehrd, který se k humanismu dostal díky práci u zemského soudu, kde poznal Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, a právě Hasištejnský byl součástí skupiny nadšených humanistů. Další důležitou osobností tohoto období byl například Řehoř Hrubý z Jelení, který překládal autory jako byli Cicero či Petrarca. Jednou z nejvýraznějších osob raného humanismu by i byl Mikuláš Konáč z Hodiškova, který působil nejen jako spisovatel, ale i jako tiskař.

Od konce padesátých let 15. století, kdy vznikla jednota bratrská, která se snažila uplatňovat opuštěné husitské ideály, tedy lidskou rovnost a bratrství, se humanismus začal postupně uplatňovat i v náboženských skupinách. Jako zářný příklad můžeme zvolit proměny názoru bratří na učenost. Ačkoliv zpočátku jednota nelpěla na vzdělání, ostatně postoj jednoty ke vzdělání byl jejím velkým problémem v počátcích její existence, postupně, díky přílivu měšťanstva i feudálů, se přeci jen postoje ke vzdělání měnily. Velikou zásluhu na tom měl Jan Blahoslav, oddaný humanista, jehož osobu budu více rozebírat níže.

K největšímu rozmachu humanismu dochází zhruba od sedmdesátých let 16. století do dvacátých let 17. století. Velmi se o něj zasloužil Daniel Adam z Veleslavína. *Stal se nejvýznamnějším organizátorem českého literárního života, vytvořil kolem sebe*

*okruh humanisticky vzdělaných spolupracovníků, produkce jeho tiskárny se vyznačovala pečlivým jazykovým zpracováním, velkým kulturním rozhledem, vysokou typografickou úrovní.*³ Takzvaná Veleslavínova doba byla tedy obdobím, kdy nejenom literatura odborná a historická, ale vlastně literatura vůbec zažívala veliký rozkvět. Svým stylem se snažila směřovat k životní praxi a místy i k beletrizaci odborného materiálu. V česky psané literatuře tak dominovaly naukové a popularizační knihy, mezi další oblíbené žánry také pronikaly cestopisy a dále zábavná próza. Například mezi nejvýznamnější autory dějepisných spisů patřili Bartoloměj Paprocký z Hlohol (původem Polák), Václav Březan a velmi důležitý Václav Hájek z Libočan – autor Kroniky české. Ačkoliv toto dílo je pojato spíše středověkým typem kronikářství, humanistický přístup je zde dost patrný. *Vyznával heslo „Ad fontes!“, „Zpět k pramenům!“, ale kritické hodnocení pramenů mu bylo cizí a často jejich zprávy doplňoval vlastními kombinacemi.*⁴ Vedle již zmíněných jmen byli důležitými představiteli vrcholného humanismu také Jiří Melantrich a Jan Günther, kteří však patřili již ke starší generaci – Melantrich byl dokonce Veleslavínovým tchánem a právě jemu roku 1580 předal Melantrich svou tiskárnu – v té době největší tiskárnu v Praze.

Doba od konce 16. století do vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1621 se dá označit za humanistický manýrismus. Šíří se víra v konec světa tradičně spojovaná s koncem století, místo relativní jistoty renesance nastupují v literatuře stále častěji představy nejistoty, disharmonie a deformace, které jsou charakteristické pro manýrismus. *Tyto rysy stejně jako orientace k univerzalizmu a nadčasovosti pronikají*

³ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 116

⁴ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 118

*do literatury cestopisné, dramatické i apologetické a do počáteční tvorby Komenského.*⁵

Veleslavínovým odkazem je ještě velmi silně ovlivněno dílo například Kryštofa Haranta z Polžic a Bedružic, ale již i v jeho dílech je patrná určitá manýra.

Po bitvě na Bílé hoře se značně zvýšila moc Habsburků a naopak měšťanstvo ztrácelo na svém vlivu. Pálily se nekatolické knihy a kultura a věda začala upadat v důsledku emigrace české inteligence. Začalo docházet k poněmčování a doba humanismu a renesance začala ustupovat období baroka.

⁵ KOPECKÝ, Milan. *Český literární humanismus*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 1996. s. 207

3. Vývoj rétoriky

3.1. Rétorika ve starém Řecku

Rétorika, neboli nauka o řečnictví, či věda o mluvení, vyrostla na antických základech v 5. století př. n. l., konkrétně ve starém Řecku, ve kterém rétorství bylo důležitou součástí veřejného života. Řečnictví se tehdy dělilo na tři větve – soudní řečnictví (*genos dikanikon*), politické řečnictví (*genos symbuleutikon*) a slavnostní řečnictví (*genos epideiktikon*). Již v roce 427 př. n. l. byla v Athénách založena první rétorická škola sicilským Řekem Gorgiasem z Leontin. *Učili eristice, tj. umění mluvit pro i proti, hovořit o totožném tématu ze dvou protikladných hledisek. Nešlo jim o to, aby své žáky naučili poznávat pravdu, ale aby u nich rozvinuli schopnost přemluvit posluchače za každou cenu.*⁶ To dokazuje, jaká důležitost byla rétorice starými Řeky přikládána a jak moc bylo pro jejich život podstatné umět se nejen správně vyjadřovat, ale i argumentovat a slovně ovlivňovat. Řečnictví se dále věnovali sofisté, bylo jim však vyčítáno, že usilovali o řečnickou obratnost na úkor obsahu, přesto však práce Athéňana Isokrata byla uznána a oceněna jako nedílná součást celé pozdější teorie a praxe stylistiky. Důležitými osobnostmi v rétorství jsou slavní řeční filozofové Sokrates, Platon a Aristoteles.

Sokrates rozvinul postupy při vedení dialogu, Platon pak byl první, kdo považoval rétoriku za ucelený systém znalostí, který má důležitou společenskou funkci. Oproti Platónovi považoval Aristoteles řečnictví spíše než za vědu za druh umění a rétorika měla napomáhat hledání cesty k pravdě. Roku 347 př. n. l. sepsal třídílný

⁶ ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika : jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. doplněné vydání. Praha : Grada, 2009. s. 12

dokument *Rétorika*, který je prvním uspořádaným pojednáním o řečnickém umění. Řada zásad, které ve spise Aristoteles uvedl, je dodnes platná a aktuální.

Mezi nejznámější řečníky starého Řecka patřil Demosthenes, který podstoupil tvrdý řečnický výcvik a dokázal, že řečníkem se díky pilnému cvičení a velkému odhodlání může stát každý. Používal řečnické otázky a metafory, jeho řeči byly krátké a úderné a staly se vzorem pro mnoho budoucích řečníků nejen v Řecku, ale i v Římě. *Nejvýznamnější jsou jeho „filipiky“, tři bojovné řeči, proti Filipovi II., makedonskému králi, který chtěl Athény zbavit jejich samostatnosti – řeči O záležitostech Chersonských, O věnci, O míru.*⁷

3.2. Rétorika ve starém Římě

I do starého Říma rychle proniklo soudní a politické řečnictví určované řeckými vzory a brzy se i zde objevilo mnoho výtečných rétorů, jako byli Marcus Porcius Cato, Marcus Antonius, císař Gaius Julius Caesar, Marcus Julius Brutus a v neposlední řadě Marcus Tullius Cicero. Právě Cicero si vzal za vzor již zmíněného Demosthena a tvrdil, že dobrý řečník musí hájit mravnost a starat se o to, aby řeč měla náležitou estetickou hodnotu. I Ciceronovy spisy (bylo jich několik desítek) se staly vzorem nejenom pro jeho současníky, ale i pro mnoho budoucích rétorů, dokonce i za hranicemi antického světa.

Následující velikou osobností řečnické historie se stal Marcus Fabius Quintilianus, který žil v 1. století n. l. a je autorem díla *Institutio oratoria* (Základy řečnictví). Jedná se o veliké dílo čítající dvanáct svazků. Vyslovil v něm názor, že

⁷ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika : vážnost mluveného slova*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2010. s. 29

studium musí být doplňováno praxí, jelikož ke správnému rétorství nestačí pouze znát pravidla. Stal se také prvním učitelem řečnictví, kterého platil stát.

3.3.Rétorika ve středověku

Ve středověku se řeč proměnila, a proto se již neujala antická schémata. Mluvený projev se soustředil na křesťanské kazatelny a také soudní či oslavné projevy vyžadovaly nové přístupy. Veliký důraz začal být kladen na rétoriku psaného projevu. Nová pravidla se začala vytvářet s rozvojem univerzit, kdy se řečnictví zařadilo mezi sedm tzv. svobodných umění vedle gramatiky, dialektiky, aritmetiky, geometrie, astronomie a múziky. Třemi hlavními oblastmi středověké rétoriky byly *Ars poetici* (rétorika psaní veršů), *Ars dictaminis* (rétorika psaní nejenom úředních listů) a *Ars predicandi* (rétorika kázání). „*Tím, že se rétorika stala jednou z disciplín trivie, změnil se i její obsah a možnosti uplatnění. V praxi téměř vymizely řeči poradní a soudní a jejich forma přetrvala pouze ve školních cvičeních.*“⁸ V širším měřítku však křesťanská rétorika, na rozdíl od antické, spíše upadá. Křesťané na čistotu mluveného projevu příliš nedbali a spíše rétorství využívali k boji za křesťanskou pravdu proti pohanům. Tuto myšlenku plně vyznával například Aurelius Augustin, podle něhož rétorika sama o sobě je naprosto bezcenná. *Přitom i raně křesťanští řečníci respektovali antické pojetí rétoriky. Řeč měla posluchače přesvědčovat – *persvastere* –, měla v nich vzbuzovat city – *moverere* – a krásným slohem lahodit jejich krasocitu, což byly zásady, které prosazovali i antičtí řečníci.*⁹

⁸ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha : Academia, 1981. s 102

3.4.Rétorika v období humanismu a renesance

Na konci středověku bylo v oblasti vzdělávání v řečnictví stále vyzdvihované memorování hotových pravidel nad vlastní zamyšlení posluchačů o skutečném smyslu a významu rétoriky. Postupně však čím dál více studentů přestávalo být s tímto systémem spokojených a začali se snažit o vlastní pochopení rétorství a tázali se sami sebe na pravou podstatu řečnictví a na jeho místo v novém renesančním světě. *Nový důraz dostávají tyto otázky v nastupujícím období renesance, jež vymezujeme jako znovuzrození antického dědictví, avšak také jako návrat k původnímu Augustinovu a Jeronýmovu tázání po úloze antiky v křesťanském světě.*¹⁰

Obnovený zájem o antický svět a jeho rétoriku podpořil fakt, že byly znovunalezeny, či nově objeveny texty významných antických řečníků či filozofů, jakými byli Cicero či Quintilianus. Nálezy těchto děl inspirovaly i humanistické autory, například Sicca Polentona, který sepsal biografie antických autorů pod názvem *Scriptores illustres Latinae linguae*, či Leoparda Bruni, jenž napsal Ciceronův životopis *Cicero Novus*.

Žánrem, který vdechnul humanistické rétorické kultuře nový život, se stal dopis. To dokládají například fiktivní dopisy, které psal Francesco Petrarca třeba Senekovi, či už zmíněnému Ciceronovi nebo Quintilianovi. *Na místo neosobního, z klasických autorit vypreparovaného textu učebnic, kompendií a encyklopedií dosazuje subjektivní a aktuálním potřebám přizpůsobenou dialogickou repliku jednotlivce, nezřídka vysoce originální a podloženou polemicky vyhrocenými argumenty. Korespondence humanistů, jejímž smyslem je ustavičně odhalovat autentické prožitky autora i adresáta, tak*

⁹ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika : vážnost mluveného slova*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2010. s. 31

*předjímá úlohu, kterou o několik století později sehrává esejistika a vědecký či literární časopis.*¹¹ A tak se v humanistickém prostředí pomalu mění povaha rétoriky. Zasahují ji humanistické myšlenky, jako je objev individuality a zaměření na osobitost každého jedince. Důraz se klade na soukromé rozhovory a rozmluvy, oproti dřívějším veřejným vystoupením.

Autoři, kteří navazují na zmíněný antický, konkrétně ciceronský, případně aristotelský vzor psali, alespoň do konce 17. století, převážně díla homiletická, uplatňovali tedy rétorické principy na interpretace biblických textů. *K nejrozšířenějším rétorikám tohoto typu patří v latinské oblasti 15. – 17. stol. díla Hyperiova, Melanchtonova, Caussinova, Vossiova, Strumova, Suarezova, Glanvillova a Lamího, v Rusku rétorika Makarijova.*¹² V Čechách potom za nejvýznamnější osobnosti, věnující se rétorice v období humanismu, považujeme Šimona Gelenia (Jelena) Sušického, Jana Kocína (Cocinuse) z Kocinétu a v neposlední řadě právě Jana Blahoslava, o kterém se budu více zmiňovat níže.

Avšak veřejná vystoupení, ač zůstávala vedle těch soukromých v pozadí, si svou funkci udržovala i v období humanismu. Nečastěji se jednalo o projevy poradní a soudní a dále, a to ve veliké míře, o řeči přednášené z kazatelen, tedy o homilie. *Ke kázáním se přiblížily svým úsilím o přesvědčivý a vyhraněně propagátorský projev i četné žánry naučení, historií, zpráv, napomenutí, výstrah, rad, naříkání, modliteb a proseb, poselství, pří a odkazů. Právě tyto žánry vytvořily další významný článek ve vývoji rétorického stylu od občansky zaměřených řečí z doby antické rétoriky k moderní publicistice a k její agitační sdělnosti.*¹³

¹⁰ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře*. Praha : Academia, 1998. s. 94

¹¹ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře*. Praha : Academia, 1998. s. 95

¹² KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha : Academia, 1981. s. 103

¹³ KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha : Academia, 1981. s. 99

3.4.1. Zásluhy českých osobností v oblasti rétoriky v období humanismu a renesance

Zmíněný Jan Kocín z Kocínětu, spisovatel skupiny, která se soustředila kolem Daniela Adama z Veleslavína, vydal v letech 1568-1577 přednášky Jana Sturmy o antické rétorice *Aristotelis rhetoricorum libri tres in latinum sermonem konversi* (Tři Aristotelovy knihy o rétorice přeložené do latinské řeči), dále, ještě téhož roku, vydal přednášky o Hermogenovi *Hermogenis Tarsensis, rhetoris acutissimi, De ratione inveniendi oratoria libri tres, latinitate donati et scholis explicati a J. Sturmio* (Tři knihy o vyhledávání důkazů od nejbystřejšího rétora Hermogena z Tarsu, do latiny přeložené a výkladem opatřené Janem Sturmem). Dále opět ve stejný rok vydal ještě Hermogenův spis *Perí staseón* pod titulem *Hermogenis ... Partitionum rhetoricarum liber unus, qui vulgo De statibus inscribitur* (Kniha Hermogenových částí rétoriky zvaná O stasech řeči). V obou posledně jmenovaných Kocín využívá předmluv, aby rozšiřoval povědomí o humanistické vzdělanosti. O rok později vydal ještě dva další Hermogenovy spisy. Přesto však ve školách nebyla Kocínem vydaná díla téměř vůbec přijímána, dokonce ani rétorika Matouše Dressera *Rhetorica, dispositionis et elocutionis exemplis sacris et profanis quam plurimis illustrata* (Rétorika doprovázená četnými církevními a světskými příklady na uspořádání a stylizaci), která byla dokonce doporučována školám univerzitním rektorem Martinem Bacháčkem z Nauměřic, nebyla hojně využívána. V Čechách tedy neexistovala žádná veliká persona, která by přesáhla svým dílem za hranice, či by nějak citelně ovlivnila vývoj rétoriky. Pro nás jsou nejdůležitější rétoriky, které byly jako první vydány v českém jazyce – jednalo se o

Blahoslavovu *Deklaraci na gramatiku českou* a o krátký učební text Šimona Jelena Sušického, obě dvě díla se zachovala pouze v rukopisech. Dalším podstatným spisem byly Vady kazatelů, které budu více rozebírat níže. Avšak první veliké rétorické dílo napsal česky až o tři čtvrtě století později, což už spadá do období baroka, Jan Amos Komenský, jedná se o dílo *Zpráva a naučení o kazatelství*. Jak vyplývá z názvu, jedná se o knihu, která je určena kazatelům, a Komenský při psaní vycházel z antické Ciceronovy a Quintilianovy rétoriky. Důležitý je pro nás také jeho současník Bohuslav Balbín, vyučující rétoriky na jezuitských školách. Stejně jako Komenský čerpal i Balbín inspiraci z Ciceronových knih, výsledkem jeho práce pak byl spis *Quaestica Oratoria* (Vybrané řečnické otázky), který byl psán formou dialogu mezi učitelem a žákem.

3.5. Rétorika 18. a 19. století

V této době se nauka o řečnictví proměňovala a své místo našla jako nástavba na vyučování gramatiky. Význam tak postupně začala rétorika, jako samostatný vědní obor, ztrácet. Pro nás však důležitými zůstávají rétoriky psané v národních jazycích, protože na nich můžeme sledovat šíření a vývoj jazykových norem, obzvláště v oboru syntaxe. V Čechách nejvýznačnějšími osobnostmi byli Josef Dobrovský a Josef Jungmann, kteří znovuobjevovali kvality českého jazyka a rétoriky. Nejdůležitějším dílem v oblasti rétorství z doby národního obrození je tedy dílo Josefa Jungmanna *Slovotvorba* – zabýval se zde rétorikou jako vědní disciplínou. Velkými osobnostmi – řečníky po roce 1848 byli například František Ladislav Rieger, Karel Sladkovský a také prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

3.6. Rétorika ve 20. a 21. století

Ve srovnání s minulostí se začíná jazyk, respektive jazykový projev, užívat mnohem více bezprostředněji. Zažitá řečnická schémata tak přestávají stačit novým potřebám a v důsledku toho je rétorika nucena k novému vývoji. O řečnictví se čím dál více začínají zajímat běžní občané, kteří jsou si vědomi toho, že správné osvojení rétoriky může velice napomoci k osobnímu, ale i pracovnímu úspěchu. Jednou z českých nejvýznačnějších osobností, které se rétorice věnují, je například Jiří Kraus. Příznačným se pro konec 20. a začátek 21. století stalo nepřehledné množství populárně-naučných příruček a učebnic pro širokou veřejnost, což dokládá skutečně veliký zájem o rétoriku vůbec.

3.6.1. Zlom v roce 1989

Pohlédneme-li na rétoriku, respektive knihy a práce věnované rétorice, 20. a 21. století komplexně, zjistíme, že existují nezanedbatelné rozdíly v období před a po roce 1989. Práce, které se rétorikou zabývají a jsou z období před rokem 1989, zpravidla nejsou věnovány rétorice celým svým obsahem, ale pouze jí věnují určitou svou část. Obvykle se jedná spíše o práce jednající o stylistice. Vyloženě rétorice se věnuje pouze několik knih. Konkrétně například kniha *Kapitoly z rétoriky* od Františka Hylíka (1973), dále *Základní otázky rétoriky* od Václava Kubáta, *Moderní rétorika* autora Jaroslava Holmana (1983), či významná kniha *Rétorika v dějinách jazykové komunikace* od již zmíněného Jiřího Krause (1981). Ze starších pak *Řečnická technika* Jiřího F.

Chaloupeckého (1921). Zajímavostí je, že mezi dvacátými a sedmdesátými lety lze vyloženě rétorickou příručku najít opravdu s velkými potížemi, natož aby byla určena pro běžné občany. Navíc v dílech vydaných před rokem 1989, které -á byly-a psány-a již v době komunismu, lze v úvodech knih najít i politické apelace na čtenáře v tom smyslu, že rétor má být politicky uvědomělý a svou řeč vždy sestavovat s ohledem na stranickou práci. Z čehož můžeme usuzovat, že primárně tak rétorické práce ani nebyly běžnému občanovi určené, že se ani nepočítalo se zájmem obyčejného člověka o rétoriku.

Oproti tomu knih o rétorice vydaných po roce 1989 je celá řada. Velmi často se jedná o komerčně zaměřené tituly, o knihy pro laiky a neodbornou veřejnost. Například *Rétorika* autorky Zuzany Bubeníčkové (2008), *Rétorika: teorie a praxe* od Ireny Žantovské (2008). Běžní lidé si sami začali uvědomovat význam rétoriky v jejich každodenním životě a tomu se přizpůsobili i autoři a vydavatelství. Najdeme tak řadu rétorických příruček, které jsou nějakým směrem specializovány. Jedná se kupříkladu o knihu *Praktická rétorika pro pracovníky státní správy* od Evy Hájkové (2005), či *Základy rétoriky pro sociální pracovníky* od autorky Ilony Balkón (2004). Jak je z uvedených příkladů patrné, jedná se nejčastěji o rétorické texty, které jsou zaměřeny na řečnictví praktikované v zaměstnání. Další výraznou odnoží klasických řečnických knih, vydaných po roce 1989, jsou díla, která popisují, jak se dá rétorika využít v náš vlastní prospěch, a to někdy i ne vždy etickým způsobem. Rozebírají se zde rady, jak posluchače manipulovat, ovlivnit a jak mu vsugerovat náš vlastní názor. Nejedná se tedy už pouze o krásu a styl řeči. Významným představitelem těchto děl je David Gruber se svou knihou *Řečnické triky aneb Nenechte se ukecat*.

Hlavní důvod, proč se tak stalo a proč byl rok 1989 tak význačný mezník, je zřejmý. Za období komunismu ani nebyly řečnické příručky u institucí, které o vydávání knih rozhodovaly, žádány. Po Sametové revoluci tak mohly na trh přicházet díla, která se do té doby nevydávala, a i poptávka po takto zaměřených dílech začala s novým způsobem života rychle stoupat.

4. Moderní rétorika : Jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli

4.1. O autorce

Alena Špačková je v současné době známá lektorka a pedagožka v oboru rétoriky a hlasového projevu. Vystudovala Divadelní fakultu Akademie múzických umění v Praze, obor herectví, kde získala titul MgA. Také absolvovala pět let studií umělecké aspirantury v oboru technika mluveného projevu. Po škole pracovala například v Československém rozhlasu jako programová hlasatelka. Později se stala lektorkou dramatické výchovy na Pedagogické fakultě Karlovy univerzity a v povolání vyučující pokračovala a pokračuje i nadále. Na Vyšší odborné škole herecké v Praze učila rétoriku a hlasovou techniku již od počátku 90. let. V současnosti ještě přednáší kulturu mluveného projevu a dialogickou komunikaci na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. Dále je lektorkou kurzů moderní rétoriky a vyučuje rétorice jak soukromé osoby, tak pořádá i kursy a školení pro soukromé či státní instituce. Jako spoluautorka se podílela na natáčení výukových videokazet, které jsou zaměřeny na problematiku mezilidské komunikace. Jedná se o trojdílný film *Kdo s kým jak telefonuje* a dále o práci *Jednáme beze slov*. Nárazově spolupracuje s Českým rozhlasem a televizí. A jak sama uvádí, rétoriku chápe jako nástroj mezilidského dorozumění. V roce 2003 vyšla autorčina kniha *Moderní rétorika* v nakladatelství Grada, v roce 2006 druhé a roku 2009 pak třetí rozšířené vydání. A právě toto dílo, konkrétně nejnovější vydání, budu více rozebírat níže.

4.2. Charakteristika díla

Kniha *Moderní rétorika* autorky Aleny Špačkové vyšla poprvé v roce 2003 v nakladatelství Grada, roku 2006 byla kniha vytištěna podruhé a o další tři léta později, tedy roku 2009, došlo k třetímu, doplněnému vydání. A právě s třetím vydáním budu pracovat.

Jedná se v podstatě o příručku pro začínající, ale i pokročilé řečníky. Kniha je poměrně přehledně členěná do jedenácti kapitol, z nichž každá má další pododdíly, kromě toho v knize nalezneme základní informace o autorce, předmluvu, a závěrečnou řeč pod názvem Zlomte vaz, dále pak doporučenou literaturu.

4.3. Jednotlivé kapitoly

Předmluva

Jedná se o několik slov autorky, odůvodnění, proč knihu napsala a jaký je její cíl a co vydáním knihy sleduje. Připojila základní informace o historii a vývoji rétoriky. Obrací se na čtenáře a dá se říci, že ho ujišťuje o správnosti jeho rozhodnutí, když otevřel právě tuto knihu.

1. kapitola: Mluvit znamená tvořit

Obsahem první kapitoly jsou obecné rady pro veškeré jazykové projevy a promluvy. Jde o doporučení, jak pracovat s posluchači, jak správně působit a zapůsobit na publikum a na co si dát pozor. Autorka obšírněji rozebírá „prostředky nepřímého ovlivnění“, kterými jsou *oslovení* (k udržení posluchačovy pozornosti), *otázky* (k

zajištění zpětné vazby), *první osoba množného čísla* (k navození pocitu, že řečník je s posluchači zajedno), dále pojednává o postupech, které „otvírají cestu vnitřního porozumění“, sem patří *odhodlaný přístup k věci* (je potřebný, aby řečník byl pln elánu, aby v posluchači nevyvolával pocit nezájmu a znučenosti), *upřímnost a otevřenost*, dále *pěstování si širokého rozhledu* (k snadnějšímu navázání kontaktu s druhými lidmi), *zvědavost a trpělivost v naslouchání svému komunikačnímu partnerovi* a nakonec bod, kde autorka doporučuje *nebrat sám sebe příliš vážně*.

Kapitolu uzavírá příkladem z vlastní praxe. Autorka apeluje na čtenáře, aby se snažil stát dobrým řečníkem a aby nevzdával svou snahu v případě prvních nezdarů. V podstatě se tak snaží motivovat čtenáře na samém počátku knihy a usiluje o čtenářovo soustředění na zbytek textu.

2. kapitola: Sympaticky, fundovaně, spolehlivě

Veliká část druhé kapitoly (více než polovina) je věnována dojmu, kterým řečník působí na posluchače, image, kterou si vytvoří či vytvořil. Prostor, který Špačková tématu poskytla, vypovídá o důležitosti zevnějšku a stylu chování v dnešní době. Upozorňuje, že obraz, jaký si vytváříme, je nutné udržovat nejenom při vlastním projevu, ale i před ním a po něm. Říká tím, že řečnictví není omezeno časem stráveným u řečnického pultu, ale působení řečníka a obsah jím sdělovaných myšlenek může být poznamenán jeho chováním i ve chvílích, kdy jeho řeč skončila, či ještě nezačala. Posluchač si utváří mínění o řečníkovi i v případě, že už nepřednáší, proto nevhodné chování nebo neupravená vizáž, ač už v podstatě v soukromí, mohou rétora zbytečně poškodit.

Zbytek tohoto oddílu nabízí otázky, které by si měl přednášející zodpovědět při přípravování vlastní řeči. Je důležité, aby rétor věděl alespoň základní informace o publiku (zda se bude jednat o ženský, mužský či smíšený kolektiv, jaké budou jejich znalosti a jejich povědomí o tématu), dále doporučuje pečlivě uvážit v jakých prostorách a v jaké atmosféře se bude projev odehrávat. Svou řeč by tak měl řečník těmto informacím uzpůsobit.

3. kapitola: Tréma jako kamarádka

Trému autorka chápe jako možný stimulant k působivějšímu výkonu. Radí, jak trému uchopit a využít ji ve svůj prospěch. Ve třetí kapitole také využívá názorných příkladů, aby měl čtenář možnost pochopit, co přesně mu chce autorka sdělit. Příklady volí obecné, aby šly uplatnit na velké množství dalších situací. Upozorňuje, že důležité je cvičení. Trénování rétoriky je v podstatě jedním z nejdůležitějších úkonů, chce-li se někdo stát výtečným rétorem, ať už se jedná o cvičení mentální nebo například dechové.

4. kapitola: I ponožky hovoří

Čtvrtá kapitola se v podstatě vrací k tomu, co již bylo částečně rozebíráno v kapitole druhé. Ačkoliv druhá kapitola byla věnována spíše stylu, jakým se řečník prezentuje, čtvrtá je již zcela věnována zevnějšku. Konkrétně rozebírá například čistotu a upravenost oblečení, doplňky a zaměření na detaily. Svůj výklad opět oživuje příkladem z vlastní praxe a tipy, na co se zaměřit u svého oděvu, chystáme-li se vystoupit před publikem.

5.kapitola: Řeč je pramenem nedorozumění

Veliký význam přikládá Špačková i neverbální komunikaci, které věnuje celou pátou kapitolu. Radí, aby si dal řečník veliký pozor na mluvu vlastního těla. Neverbální signály, které mluvčí vysílá směrem k posluchačům, se daří pozměňovat o dost obtížněji než běžná mluva. Jako jeden z nejdůležitějších bodů zvolila podání ruky, kterému věnuje značnou část kapitoly. Dále doporučuje, aby se řečník usmíval, vhodně zvolil vzdálenost od posluchače, užíval otevřených gest, pohyboval se pouze cíleně a udržoval průběžný zrakový kontakt.

6. kapitola: Slušnost nemusí být zdvořilost

Dalším oddílem knihy je téma základních principů společenského vystupování. Autorka rozlišuje pojem slušnost a zdvořilost. *Zdvořilost je úmyslný vnější výraz slušnosti.(...) Rozdíl mezi slušností a zdvořilostí spočívá v tom, že slušnost může být člověku dána nebo vrozena, naproti tomu zdvořilosti se člověk musí naučit.*¹⁴ Následuje poznatek, že čím dál více lidí již není zdvořilých, ale servilních. Dále pak kapitola obsahuje základní pravidla etikety a „tři džentlmenské zásady“, kterými jsou ohleduplnost, úcta k lidem a estetičnost. Pro případ, že by se řečnická povinnost odehrávala v soukromějším prostředí, přidala autorka doporučení, jak správně jednat v roli hosta či hostitele.

7. kapitola: Nahlas a energicky

Správně vládnout hlasem není jednoduchá dovednost a naučit se jí trvá laikovi (při pravidelném tréninku) minimálně rok. Špačková jasně říká, že chce-li se mluvčí

¹⁴ ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika : jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. doplněné vydání. Praha : Grada, 2009. s. 67

začít učit pracovat se svým hlasem, je k tomu zapotřebí oslovit kvalifikovaného odborníka. Nabízí pouze základní pokyny, jak začít s hlasovým cvičením a na co si dát pozor.

8. kapitola: Čeština – naše mateřština

Pokud chce mít rétor svou řeč opravdu kvalitní a úspěšnou u publika, nemůže opomenout na správnou volbu jazyka. Máme na mysli formu, kterou je nutné přizpůsobit charakteru promluvy. Nejčastěji je volen ekvivalent spisovné češtiny – v mluveném projevu tedy čeština hovorová. Ta zaručuje, že všichni posluchači budou sdělení dobře rozumět a nedojde k nepochopení. Aby se informace podávaná řečníkem nestala pro posluchače těžko pochopitelnou, autorka vypisuje, čemu se při přípravě řeči vyhnout a co naopak dodržovat. Například radí vyhnout se přechodníkům, nehromadit blízko sebe substantiva a adjektiva, šetřit podmiňovacím způsobem či upřednostňovat přívlastek shodný před neshodným. Varuje před výplňkovými slovy, nadměrným užíváním přejatých slov a také před frázemi, které již působí jako klišé.

9. kapitola: Příprava projevu krok za krokem

Při přípravě projevu nám může velmi napomoci odpovědět si na jednoduchou otázku: „Co potřebují právě tyto lidé od nás slyšet?“ Pokud si řečník skutečně uvědomí, co má přednášet, aby publikum obohatil o nové informace, projev se mu bude mnohem snáz připravovat. Autorka také doporučuje představit si typického zástupce skupiny, pro kterou se chystá přednášet, přípravu potom doporučuje psát tak, jako by byla určena právě pro tohoto modelového posluchače. Také navrhuje, aby si rétor jasně určil svůj cíl. Pevný cíl udržuje jasnost řeči, přehlednost a strukturu. Bez toho, abychom si

stanovili, co chceme sdělit, by projev nemusel obsáhnout veškeré informace, se kterými chtěl řečník posluchače seznámit. Vedle cíle je samozřejmě podstatné i sestavení osnovy tak, aby struktura byla přehledná a logicky uspořádaná. Dnes už jsou samozřejmostí i pomůcky, díky kterým se stávají přednášky nejen zajímavějšími, ale probíraná látka se dá i názorněji vysvětlit.

Nejdůležitější částí promluvy je začátek a zakončení. Autorka se opírá o vědecké poznatky, které prokázaly, že posluchači nejvíce pozornosti věnují rétorovi a jeho řeči na počátku řeči a jen o něco méně pak na konci projevu. Proto je potřeba si při přípravě dát obzvlášť veliký pozor na správný úvod a závěr. *Většina lidí podvědomě nemá projevy ráda, protože se při jejich poslechu nudí. Když je svým úvodem navnadíte, že právě s vaší promluvou to bude jinak, budou nejen překvapeni, ale začnou vám fandit. Čím lépe zapůsobíte na posluchače zpočátku, tím méně se budete muset snažit v minutách následujících.*¹⁵

10. kapitola: Slavnostní projev

Přípravení slavnostního projevu se odlišuje od toho běžného v několika bodech. Například tím, že slavnostní projev má být zaměřen na city posluchače, proto se volí i jiné jazykové prostředky, mluvčí vyslovuje, jaký vztah má k tomu, co vyjadřuje. Je doporučeno tento typ projevu znát z paměti. V kapitole nechybí několik příkladů slavnostních projevů od svěcení sochy až po svatební projev či vítání prvňáčků.

¹⁵ ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika : jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. doplněné vydání. Praha : Grada, 2009. s. 111

11. kapitola: Prezentační desatero

Jedná se o shrnutí základních pravidel, která autorka doporučuje ovládat. Jedná se o deset hesel, která mají řečníkovi sloužit jako rychlá pomoc. Obsahují kontrolu vzhledu, postoj a umístění v prostoru, vědomé dýchání, zpětnou vazbu, cílený pohyb a gestiku, pomůcky, stylistickou působivost, normativní výslovnost, artikulaci a nakonec hlasovou působivost. Ke každému bodu uvádí ještě několik stručných informací.

Zlomte vaz

V závěrečné části knihy autorka sděluje své zkušenosti z její praxe. Informuje čtenáře o jejích úspěších a o tom, jak klienti s jejími radami nakládají. Zmiňuje úspěchy, přiznává však, že někteří její studenti i přes její veškerou snahu zklamou. Na závěr proto apeluje na čtenáře, aby si do příštích projevů věřili a stále se učili. Nakonec autorka přiznává, že sama není dobrá v mnoha jiných činnostech, proto chápe, když se někomu nezadaří správně odpřednášet. Za nejvíce důležitý považuje ten fakt, že se o to potenciální řečník alespoň pokusí.

4.4. Shrnutí

Autorka dílo pojala jako soubor rad, osobních zkušeností a zajímavostí ze světa rétoriky. Kniha je určena široké veřejnosti a tomu jsou přizpůsobeny jazykové prostředky a styl, kterým je dílo psané. Neobsahuje zbytečná cizí slova, ani neznámé termíny. Špačková čtenáře oslovuje a alespoň tak se ho snaží povzbuzovat a směřovat. Snaží se být učitelkou, ale chybí zde zpětná vazba od čtenáře, proto autorka využívá své letité praxe a body, ve kterých se často chybuje, dopředu popíše a upozorní na možná

úskalí. A jako důkaz o tom, že se autorka ve svém psaní vydala správným směrem svědčí ten fakt, že kniha již vyšla ve třetím vydání.

5. Jan Blahoslav

Jan Blahoslav, původním jménem Jan Blažek, se narodil 20. února 1523 do poměrně zámožné přerovské měšťanské rodiny. Jeho rodiče byli věrní jednotě bratrské, matka dokonce patřila k nejoddanějším a nejvíce zaníceným členkám přerovského bratrského sboru, který byl už v 16. století velmi početný. To samozřejmě poznamenalo Blahoslavovy budoucí kroky a fakt, že již od dětství byl veden k věrnosti jednotě, se promítnul do celého zbytku jeho života.

Jednota bratrská jako taková měla velice striktní morální zásady a po jejích členech bylo bez výjimky požadováno jejich dodržování. *Bylo prostě nemyslitelné pro všechny příslušníky jednoty, aby se oddávali bezbožnému obžerství, opilství, smilství, mamonu, rouhačství a všem ostatním hříchům, odsouzeným v základních morálních požadavcích křesťanství.*¹⁶ Blahoslav se těmto zásadám podrobil a striktně se jimi řídil až do své smrti. Jednotu bratrskou stavěl nade vše ostatní a nebál se za ni kdokoliv bojovat, leckdy i velmi ostře.

Jako desetiletý (tehdy již zřejmě nějaké základy vzdělání měl, není však přesně jasné z jaké školy) nastoupil v Přerově do bratrské školy (založené pravděpodobně Janem Wolfem). Právě s Janem Wolfem se také během svého studia značně sblížil, velice si ho oblíbil a viděl v něm ideálního příslušníka jednoty. Ten měl být skromný, ochotný pomoci a také měl být velmi mravně ukázněný. Jeho osobnost tedy mladého Blahoslava značně ovlivnila a formovala.

Roku 1540 bylo jednotou rozhodnuto, že se Blahoslav bude připravovat na kněžskou dráhu, byl tedy poslán do Prostějova. Bylo mu sedmnáct let a byl v učení u

¹⁶ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 11

Martina Michalce. Ten ho již roku 1543, když odhalil Blahoslavovo nadání a jeho schopnosti, poslal do Goldbergu na humanistické gymnázium.

Goldberg byl na tehdejší dobu vynikající ústav. Vedl ho Vilém Trotzendorf v duchu ortodoxního luteránství. Blahoslav však nikdy za svého života nezapochyboval o své víře a vždy byl oddaný jednotě bratrské. Za pobytu na gymnáziu v Goldbergu se Blahoslav sblížil s humanismem, kterému propadl. Celý svůj život pak zasvětil právě humanismu a jeho snaze prosadit ho v jednotě bratrské.

Ještě roku 1544 odešel Jan Blahoslav s dalšími bratrskými studenty na univerzitu do Wittenbergu. Ve Wittenbergu, který byl humanistickým centrem, se tehdy střetávaly kulturní, náboženské a politické směry, které hýbaly Evropou. Blahoslav se zde vedle studia dále zajímal o hudbu a její teorii, i o její praktickou úlohu v bohoslužbě, hodně četl a nadále se sblížoval s humanismem. Humanismus však do jednoty, pod jejíž záštitou ve Wittenbergu Blahoslav studoval, pronikal jen velice pozvolna a nepřímou, nezbylo mu tak, než aby se o humanismu učil sám a seznamoval se s ním z vlastní vůle a z vlastního zájmu. Blahoslav byl vůbec velmi učenlivý a dá se říci, že veškerého vzdělání, které mu jednota nabízela, plně a rád využil. Byl jedním z nejvzdělanějších osobností v celých tehdejších Čechách. Ve Wittenbergu měl možnost osobně poznat Martina Luthera či Philippa Melanchtona a tato setkání ho utvářela stejně mocně jako samotné studium.

Z Wittenbergu se navrátil zpět do Prostějova k biskupovi Martinu Michalcovi. V roce 1545 bylo Michalcovi svěřeno, aby připravil k vydání a dal v Olomouci vytisknout korespondenci mezi jednotou a německými luterány. To byla veliká příležitost pro Jana Blahoslava k seznámení se s velmi podstatnými materiály z dějin jednoty bratrské. A i když tato edice nakonec nebyla nikdy uskutečněna, Blahoslava

poznávání historie jednoty natolik ovlivnilo, že jí v budoucnu věnoval několik svých spisů.

Ačkoliv Blahoslavova kázeň byla skutečně velmi silná - proto také nikdy nekritizoval rozhodnutí a činy starších, i když s nimi ne vždy souhlasil - některé záležitosti bratrských dějin a tehdejší názory jednoty ho zaujaly. Byla to jednak otázka samostatnosti jednoty a její izolace od ostatních církví, dále pak důsledky návratu k doktrínám Lukáše Pražského (tento návrat byl ohlášen na boleslavském synodu roku 1546). Blahoslav se snažil utřídit si své myšlenky psaním, tím vznikl spis *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní*. Tento spis z roku 1547 pojal jako dopis příteli Zachariášovi Litomyšlskému. Již tento text se snažil pojmut jako humanistické dílo, což se mu nakonec i podařilo.

Roku 1547 Jan Mystopol, což byl utrakvistický administrátor, veřejně požádal krále o ochranu utrakvistů před jednotou. Byl to všeobecný útok proti bratřím, což se samozřejmě dotklo i osudu Jana Blahoslava. 20.ledna 1548 vydal král mandát, který zakazoval činnost jednoty po celých Čechách, což znamenalo, že všichni bratři, kteří nepřestoupili ke katolictví nebo utrakvismu, se museli vystěhovat. Koncem dubna 1548 byl zajat Jan Augusta. V této nesnadné době pracoval Blahoslav jako pomocník u Jana Černého v Boleslavi, kam přišel po smrti Martina Michalce, zde také napsal předmluvu k *Aktům jednoty*.

Protože byla jednota stále osočována za odmítání vzdělání, bratři jako důkaz, že jej přijali za důležité kritérium, poslali Jana Blahoslava a několik dalších bratrských studentů do Basileje na jednu z nejproslulejších univerzit. Zde se pro Blahoslava znovu otevřel svět humanismu, ale studium v Basileji mu nebylo dopřáno na dlouho. Vážně onemocněl a roku 1550 se vrátil zpět domů do Prostějova.

Ve stejném roce se Blahoslav setkal se svým známým Šimonem Kocourkem, který dodal Blahoslavovi inspiraci k sepsání díla *O zraku*. Tento spis byl také stylizovaný jako dopis, tentokrát určený právě pro Kocourka. Práce *O zraku* má velmi dobrou jazykovou a stylovou úroveň. Blahoslav shledal, že zásady humanistické jazykovědy se nevztahují jen na klasické jazyky, ale dají se uplatnit i na živý jazyk. Do té doby se humanistická bádání zabývala převážně latinou a národní jazyky nebyly v čele pozornosti.

Jakmile se uzdravil, začal Blahoslav vyučovat na prostějovské bratrské škole. Zanedlouho však již byl opět v Mladé Boleslavi u Jana Černého. Zřejmě v této době si začal glosovat Optátovu gramatiku svými poznámkami, které mu v budoucnu pomohly při sepisování gramatiky vlastní. A jako pomocníku Jana Černého se Blahoslavovi dostalo prvního velkého úkolu, který mu byl svěřen jednotou. Jednalo se o sbírání dokladů o dějinách jednoty, zároveň měl materiály sepisovat. Dokumentů bylo tolik a práce byly tak rozsáhlé, že zabraly celé dva svazky. Blahoslav nakonec data nejen přepisoval, ale začal sbírky i upravovat, třídit a připisovat komentující výklady, aby doplnil fakta. Uvědomil si, že sbírka, kterou nazval *Acta unitatis fratrorum*, je veliké dílo, které by mohlo být silnou oporou bratrské tradice.

Současně s prací na *Aktech jednoty* začal psát *Nekrologium*. To obsahovalo údaje o úmrtích kněží jednoty. Bohužel ale není možné zcela rozpoznat, které údaje psal sám Blahoslav a které připsal jeho nástupce Vavřinec Orlík. Je ale jisté, že to byl právě Blahoslav, kdo určil ráz díla, ve kterém později Orlík pokračoval.

V roce 1554, když královský rekatolizační tlak povoloval, se podařilo prosadit znovuotevření boleslavského sboru, kde tehdy pracoval i Blahoslav. Otevření sboru ukazovalo dobré podmínky k pokusům o upevnění postavení jednoty v Čechách. Proto

byl Blahoslav vyslán roku 1555 do Vídně, aby získal informace o králově stanovisku v náboženské otázce. K tomu mu měl dopomoci tolerantní, avšak zřejmě luteránský, kazatel Šebastián Pfauser. Ten Blahoslava přijal a slíbil, že Maxmiliánovi předá bratrskou konfesi.

Ihned po návratu z Vídně čekala Blahoslava nemilá povinnost, musel vyjednávat v otázce opětovného uzavření boleslavského sboru. Jeho přímluvy nebyly vyslyšeny a činnost bratrského sboru byla tedy znovu zakázána. Napsal proto spis *Historie zahřmění božího, anobř hromobití strašlivého, vykonaného skrze Antikrista léta páně 1555 v čas postní v Čechách při panství boleslavském*, kde zmiňovanou zkušenost vylíčil. *Byl to spíš pamětní záznam o celé události, oživený osobními zážitky, než skutečný historický spis a v jeho obštrném názvu se ozývala až křečovitá snaha po vyjádření hrůzy z důsledku katastrofy pro boleslavský sbor.*¹⁷ Jan Černý a jeho pomocníci byli tedy nuceni opustit Boleslav. V této těžké době se Blahoslav osvědčil jako statečný kněz a získal v jednotě na vážnosti. Opět byl poslán ke králi Maxmiliánovi, tentokrát se suplikacemi, které dostal za úkol nejen odvézt, ale i sepsat. Znovu se tedy vypravil do Vídně v roce 1555, opět spoléhal na Šebastiána Pfausera. Zjistil však, že Pfauser není až tak dobrým spojencem. Nakonec se mu ale podařilo Pfausera přimět k tomu, aby Maxmiliánovi jisté dokumenty doručil.

Hned na jaře roku 1556 vybrala jednota Blahoslava k dalšímu poselství, tentokrát do Německa. Byl překvapen ze situace, která v luteránské části Německa vládla. Probíhaly zde ostré spory mezi luterány, flaciány a filipisty. Rovněž se zde setkal po jedenácti letech s Filipem Melanchtonem, několik dní společně cestovali. Melanchton znamenal pro Blahoslava ikonu humanismu, jejich společný rozhovor

¹⁷ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 81

Blahoslav sepsal. *Ten rozhovor, Blahoslavem podrobně zaznamenaný, byl vlastně interview, v němž „preceptor Germaniae,“ (...) odpovídal na otázky neznámého českého poutníka, který pokládal za nutné zatajit nejen své jméno, ale i příslušnost k jednotě bratrské.*¹⁸

Následoval spis *Summa quaedam brevissima collecta ex variis scriptis fratrum, qui falso Valdenses vel Piccardi vocantur, de eorundem Fratrum origine et actis*, který byl určen všem protivníkům jednoty, zaměřený k osvětlení celé bratrské historie.

Kolem roku 1555 začal Blahoslavův problém (ačkoliv to byl v podstatě problém celé jednoty) s Janem Augustou. Augustovi, který byl ve vězení, se zastavil čas, chtěl však dále zasahovat do dění jednoty, ale zorné úhly jeho a jednoty se začaly rozcházet. Blahoslavovy chladné vztahy k Augustovi však neměnily nic na tom, že roku 1557 odjel potřetí do Vídně, aby – opět přes Pfausera – doručil přímluvný dopis za Augustu od knížete Kryštofa Wütemberského králi. Když se ale Blahoslav vypravil k Pfauserovi počtvrté, to bylo v říjnu 1557, dozvěděl se, že král byl ohledně Augustova uvěznění neoblomný.

Když se 23. srpna 1557 sešel bratrský synod za účasti bratří z Čech, Moravy, Pruska a Polska ve Slezanech, byla provedena volba dvou nových biskupů a dále pak volba nových členů úzké rady. A právě tehdy Jan Blahoslav získal biskupský úřad. Stal se tak snad nejmladším biskupem v dějinách jednoty bratrské. Jeho další práce pro jednotu se skládala z péče o archív, zároveň vedl zápisy, které se do něj zaznamenávaly. Když se následně stěhoval do Ivančic, vzal bratrský archív s sebou.

V Ivančicích Blahoslav pracoval na bratrském kancionálu a chystal se tam vytvořit zázemí pro výchovu mládeže na vysoké úrovni. Zmíněný kancionál byl vlastně

¹⁸ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 86

přeprocováním bratrského kancionálu z roku 1541, který tehdy vyšel pod názvem *Písně chval božských*. Do nového vydání měl Blahoslav zakomponovat i písně od Jana Augusty, což byl ale problém, jelikož Blahoslav nepovažoval Augustovy písně za kvalitní a hodné publikace. Na nátlak jednoty ale musel některé Augustovy písně do kancionálu zařadit. Alespoň je tedy poupravil, aby se přinejmenším přiblížily kvalitě ostatních písní v kancionálu – písním, podléhajících humanistickým zásadám. Na kancionálu pracoval Blahoslav velmi usilovně a byl výborným redaktorem a korektorem. Nakonec však nemohl svou práci dokončit tak, jak by si přál, jelikož v roce 1559 starší jednoty rozhodli, že kancionál bude vydán ve stavu, v jakém se právě nacházel, vzhledem k tomu, že se objevila možnost tisku v Šamotulech v Polsku. Právě kvůli tisku v Šamotulech se ujal a zavedl název Šamotulský kancionál. *Tisk kancionálu začal 25. ledna 1560 a skončil 7. června 1561. Za půldruhého roku bylo pod titulem Písně chval božských vytištěno dílo obsahující 754 písní, které si rychle získalo velkou oblibu a bylo brzy vyprodáno. V jednotě bratrské s kancionálem nebyli spokojeni především dva lidé – Jan Augusta a Jan Blahoslav. Augusta s nepokrytým rozhořčením zjišťoval, že se někdo opovážil upravovat jeho výtvoř, takže je sám nepoznával, jak byly podle jeho mínění úplně zkaženy. Blahoslav s hněvem a lítostí shledával, že spousta jeho korekcí nebyla provedena a že po tak namáhavé a zdlouhavé práci jednota vydala dílo nedokonalé, které sice stálo výše než kancionál Rohův z roku 1541, ale zůstávalo daleko za jeho redakčními záměry.*¹⁹

Práce na kancionálu inspirovala Blahoslava k sepsání příručky o hudební teorii, protože se bratří zatím neměli z čeho poučit o základech a pravidlech hudby. Začal ji psát ještě v době, kdy vytvářel kancionál. V roce 1558 tedy vydal v Olomouci spis

¹⁹ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 111

Musica, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě zavírající, sepsána jazykem českým k žádosti některých dobrých přátel. Jednalo se o první česky psané dílo o hudební teorii a praxi. Významné bylo, že tento spis spojoval jednotu s kulturou celého národa. Nejednalo se pouze o dílo, které by mělo využití jen v jednotě. Tím Blahoslav napomohl jednotě bratrské k tomu, o co velice stála – aby nevypadala jako odpůrce vzdělání.

Přibližně v době, kdy vyšel Šamotulský kancionál, začal v Ivančicích vznikat ústav pro vzdělávání bratrské mládeže. Při té příležitosti se nabízela možnost založit zde i vlastní tiskárnu. Blahoslav začal na škole učit a spojil ji s bratrským domem. Tiskárna zde nakonec skutečně vznikla a činnost zahájila 2. prosince 1562 tiskem druhého vydání takzvaného *Ivančického kancionálu*. Ten dosáhl vysokého uznání, ačkoliv i toto vydání bylo pro Blahoslava zklamáním, protože opět nebyly naplněny všechny Blahoslavovy představy o tom, jak by toto dílo mělo vypadat.

Dalším Blahoslavovým dílem pak byl spis *Anvolimator*, jednalo se o moralistní spisek, ve kterém Blahoslav projevuje obavu o mravní čistotu ivančického bratrského domu, kam neustále přibývali další a další chovanci a jehož hospodářství potřebovalo i práce ženských členek bratrského sboru, což samozřejmě skýtalo možnosti k porušování přísných bratrských pravidel.

Velmi důležitým úkolem byl Blahoslavův překlad *Nového zákona*. Jako předlohu použil Barbiriovo řecko-latinské vydání *Nového zákona* z let 1559 – 1560. Spíše než překlad je významný jazyk, který použil. Uvědomoval si, že se mu povedlo přeložit *Nový zákon* jazykem, který nerozeznává hranice mezi církvemi. Sám také uvedl, že je překlad určen pro všechny kněží, kteří káží v češtině, nejen pro kazatele jednoty bratrské. Zastával názor, že jsou to právě kazatelny, odkud by v první řadě měla

zaznívat dobrá čeština. Překlad *Nového zákona* byl vydán v Ivančicích v roce 1564, druhé vytištění potom bylo v roce 1568 a později byl součástí *Kralické bible*.

Když byl v roce 1564 propuštěn Jan Augusta z vězení, začal aktivně prosazovat samostatnost jednoty, přičemž zneužíval výroky a děl Lukáše Pražského, které vykládal demagogicky ve svůj prospěch. To Blahoslava velice popudilo a jako reakci napsal roku 1567 spis *Corollarium additum anno 1567 die 15. Februarii* s českým podtitulem *Poznamenání soudu mého o těch slovích B. Lukášových, že „nic nepsal, čehož by v jednotě nevzal, etc.“* – známý pod názvem *Filipika proti misomusům*. Ačkoli tento spisek začal psát jako reakci na Augustovo jednání, stal se z něj spíše boj proti nepřítelům vzdělání obecně. *Filipika proti misomusům* nijak podstatně nepřesáhla hranice jednoty bratrské, jednalo se spíše o vnitřní záležitost jednoty.

Po napsání *Filipky* však na Jana Blahoslava začala pomalu doléhat nemoc. *Kolem roku 1567 byl Jan Blahoslav na vrcholu svých tvůrčích sil. Měl za sebou vynikající dílo překladatelské i práce o dějinách jednoty bratrské, byl autorem celé řady písňových skladeb a náležela mu mimořádná zásluha o obě vydání bratrského kancionálu (...). Uspořádal důležité písemnosti jednoty bratrské v monumentální sbírce Akta jednoty a sám dovedl toto dílo tak daleko, že je mohl odevzdat bez obav o jeho další osud nástupci; napsal řadu drobných spisů apologetických i dva spisy moralistní (...).*²⁰ Již dvacet let pracoval na knize *Gramatika česká*, ale když umíral, ještě nebyla hotova a k tisku by ji nesvěřil. Zůstala tedy v rukopise. Opíral se v ní o Optátovu, Philomatesovu a Gzelovu gramatiku.

²⁰ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 131 - 132

Roku 1569 se v Ivančicích vytisklo druhé vydání *Musiky*, dokonce ji ještě doplnil o dva přídavky. První nesl název *Zprávy některé potřebné těm, kdož chtějí dobře zpívati* a druhý *Naučení potřebná těm, kteříž písňě skládati chtějí*.

Vyvrcholením Blahoslavovy pedagogické a publicistické činnosti pak byl spis *Vady kazatelů*, který více rozeberu níže.

V roce 1571 se znovu ozvala Blahoslavova choroba. Poznal, že se jeho čas chýlí ke konci, a tak ještě sám rozepsal svůj životopis, který byl určen do bratrského nekrologia. Až do své smrti tak pilně a tvrdě pracoval, jak jen mu síly dovolovaly. Zemřel v Moravském Krumlově při vizitační cestě dne 24. listopadu 1571 a předpokládá se, že byl následně pohřben v Ivančicích.

Jan Blahoslav byl historikem, filologem, hudebníkem, pedagogem, znalcem rétoriky i náboženskopolitickým publicistou a básníkem. O původnosti jeho prací v některých oborech mohou být vysloveny oprávněné pochybnosti; s výjimkou překladu Nového zákona nevytvořil epochální dílo, které by znamenalo mezník v některé z kulturních oblastí. Pod zorným úhlem věčných hodnot jeho díla by hodnocení bez násilných předsudků dopadlo stejně chudě jako hodnocení celé české kultury v druhé epoše české renesance. A přece Blahoslav svým statečným bojem za uznání významu vzdělání, svým vynikajícím smyslem pro popularizaci odborných poznatků, svou břitkou humanistickou kritikou polovičatostí a polopravd byl postavou vynikající, která v sobě ztělesňovala všechny kladné momenty druhé epochy české renesance.²¹

²¹ JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. s. 153

6. Vady kazatelů

6.1. Charakteristika díla

Spis *Vitia concinatorum*, neboli *Vady kazatelů*, napsal Jan Blahoslav roku 1571., tedy v roce, ve kterém také zemřel, jedná se tak o jedno z jeho posledních děl. Jak sám přiznává v úvodu své práce, dílo vzniklo i jako reakce na požadavky jeho přátel a na jejich žádosti, aby sepsal práci, ve kterém se bude věnovat vadám a chybám, které kazatelé často dělají.

Smyslem spisu je tedy poukázat na chyby, kterých se často dopouštějí kazatelé jednoty bratrské. Blahoslav se zaměřil především na mladé a málo zkušené duchovní, o kterých se ve spise často zmiňuje. Jedná se o jedno z úplně prvních děl psaných česky, které se teorií řečnictví zabývá. Možná, nebo spíš právě proto, Jan Blahoslav hned v úvodu své práce věnuje část prostoru k vysvětlení, co ho k napsání vedlo – podobně jako například u *Filipiky proti misomusům*. Dále se snaží jasně vysvětlit smysl a význam spisu, aby nemohl být vykládán demagogicky a nesprávně.

Dílo je rozděleno na několik částí: Předmluvu a První, Druhou, Třetí a Čtvrtou knihu.

6.2. Jednotlivé části knihy

Předmluva

Jak již bylo řečeno, předmluva obsahuje vysvětlení, proč bylo dílo sepsáno. Dále se Blahoslav jakoby už dopředu brání útokům, které by po přečtení jinými knězi, duchovními a vzdělanci mohly následovat.

Je zajímavé sledovat, jak Jan Blahoslav v předmluvě automaticky počítá s různými typy negativních reakcí. V textu tedy nacházíme teoretické střetné body, které Blahoslav rovnou vypisuje. Má tedy možnost na ně také okamžitě reagovat, a tak v podstatě podobné problémové body po zveřejnění spisu eliminovat.

Nebo vím, žeť někteří na zlehčení této mé maličké práce mohou říci: >>Posloužil tím svým úštipným a přemítavým psaním čeládkám i hospodářům mnohým k tomu, aby jedni i druzí starší své přemítali a potvořili, tudy službu Boží lehčili i práce dobré jedni druhým ošklivili a z rukou vyráželi, tak aby se potom při přítomnosti takových převrhlců slova říci nechtělo.<<²²

První kniha

Liber primus, dui continet vitia in rebus (Kniha první, jež obsahuje vady o věcech)

A. Vášně a chyby při věcech hlavních a předních, potom i prvnějších, t. j. quantum ad inventionem.

První část První knihy pojednává o záležitostech, které se Janu Blahoslavovi v rámci teorie řečnictví zdají být zásadní a podstatné. Důležité věci tedy rozdělil do pěti

²² BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 297

bodů a v každém z nich se problému důkladněji věnoval. V První knize vlastně řeší, jakým způsobem by měli kazatelé čerpat inspiraci do svých kázání ze *Starého a Nového Zákona*.

I. vada

Někdo nepomyslí často na to, co by lidu Páně předkládati měl, (...) leccos vezme z řeči Boží tak povrchního, což jej téměř v oči vbodne, a to popliští a povrže před lid Páně, okolo toho potom se rozličně toče, ty i ony věci užitečné nebo neužitečné roztrásá a pilně vypravuje, nemnoho toho šetře, čeho ten lid přítomný potřebuje.²³

První vadu kazatelů vidí Blahoslav ve špatném výběru látky vykládání. Kázání tedy působí povrchně. Radí, aby duchovní přemýšleli nad výběrem témat a nad tím, co správně a náležitě osloví lid. Pokud kazatel bude svou řeč připravovat pilně, získá si tak víc lidí a jeho kázání jim dá mnohem více než v případě, že z Písma vybere první věc, která ho zaujme .

II. vada

Když na řeč Boží některou kázání učiniti mají, nevyhledávají pečlivě, cožby z té řeči posluchačům dětem dávati měli, ale dadí se škarat nějakých, t. do kázání sepsaných, kteráž bud' sami poslouchajíce jiných někdy sepsali, a nebo od jiných písařů takových vypůjčili.²⁴

Jako druhou vadu tedy Blahoslav připomenul neřest kazatelů, kdy jsou líní vymýšlet si vlastní kázání a využívají kázání cizí, již sepsaná. V případě, že se duchovní

²³ BLAHOSLAV , Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 302

²⁴ BLAHOSLAV , Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 303

opravdu rozhodne využít kázání již sepsané někým jiným, radí Blahoslav alespoň pečlivě zvážit, jaké kázání tedy vybrat. Ne všechny již napsané řeči jsou kvalitní, a tak, nechce-li si kazatel vymýšlet vlastní promluvu, měl by alespoň volit opravdu kvalitní práce.

III. vada

*Jest to neschopnost rozeznati hlavní věc, pravou, perlu v hrudě, od věcí vedlejších.*²⁵

Ke třetí vadě se autor již nevyjadřuje. Samotný název (respektive popis) vady je dle Blahoslava dostatečně vypovídající a není tedy potřeba k němu dodávat více.

IV. vada

*Jiný nejnezadnější z slavných kazatelův a zvláště tohoto nynějšího věku téměř nejvíce to při svých kázáních na péči mají, aby té řeči učinili, t. všechny ty věci v řeči té sv. se zdržující vysvětlovali, žádné nepomíjejíce, obávajíce se, kdyby toho nečinili, aby za neprozřetelné a nesoudné jmíni nebyli...*²⁶

Kazatelé tedy nemají obsáhle vysvětlovat pojmy, kázání to pouze zbytečně protahuje. Duchovní mají raději do kázání zakomponovat věci, které budou lidu užitečné a dále věci aktuální. U čtvrté vady také rozebírá, zda mají být kázání dlouhá či krátká. Vykládá, že dlouhá kázání jsou v pořádku, pokud jsou kázána pro učené a pro lid, který je ocení a bude jim dobře rozumět, není ale vhodné pro lid, který „Božímu učení málo rozumí“, tedy pro běžný lid vesnický. Pro tyto posluchače doporučuje kratší

²⁵ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 304

²⁶ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 305

řeč, na druhou stranu zas varuje před tím, aby rétor nevolil řeč až příliš krátkou, aby lidé neměli pocit, že je kazatel v rychlosti odbyl.

V. vada

Ale dopouštějí se v svých kázáních někteří šeredné neslušnosti, t. osobného dotýkání, tak hned sprosta jmenování osob anebo jednot některých podobně jako řečníci před právem,(...), jako by nemohli jinak k cíli naměřenému svých řečí jako lodí k břehu bez podrnutí jiných přitáhnouti.²⁷

Kazatelé nemají při svých duchovních výkladech jmenovat a zneužívat cizího jména a brát si tak příklad z řečí, které jsou vedeny u soudních procesů. A to už z toho důvodu, že k duchovnímu, který posluchače při kázání leckdy až zesměšňuje, či veřejně kárá, nemají lidé důvěru.

B. vady při menších věcech

VI. vada

Někteří rozličnými historiemi (ať nedím básněmi a rozprávkami málo užitečnými a někdy snad i škodlivými) i sami se rádi zaměstnávají, i jiným je s chutí, něco také někteří zvláštního tím obmýšlejíce, vypravují, uši některých novinek žádostivý lektajíce.²⁸

Duchovní vybírají špatné příklady, do kázání přidávají zbytečné texty, což může znamenat i špatný vliv na lid, který kázání poslouchá. Kazatel tedy musí pečlivě

²⁷ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená: Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 307

²⁸ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená: Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 309

vybírat, který příklad do své řeči zařadí a bude ho vykládat. Pokud se duchovní bude snažit, jistě nalezne lepší ukázkou, která kázání skutečně může ozvláštnit a která může posluchače ponaučit.

VII. vada

*Času zmrhání. Z těch již dotčených vad pochází také obyčejně i tato vada i škoda.*²⁹

Sedmý problém vidí Jan Blahoslav ve špatném využívání času při kázání. Duchovní často nestihne vyložit veškerou řeč, kterou měl připravenou a kázání tak nenabyde celého svého smyslu.

VIII. vada

*Někdo paměť máje dobrou, mnoho připomíná písem a z jednoho na druhé skáče jako straka s kolu na kůl. A žádného téměř písma nevysvětlí a pěkně k jiné řeči připojí, neudělá docentem metashasim, než tak je jen jako nějaká drva na hromadu mece, ješto častokrát nevelmi se trefují...*³⁰

Kazatelé špatně kloubí ukázky z písma. Nedokážou vše vyložit správně, a proto pak kázání není přehledné, proto by měli čtení z Písma raději pečlivě vybírat, aby posluchači dokázali kázání dobře pochopit. Je lepší, aby duchovní předcítání úryvků omezil, než aby své kázání překombinoval a tím posluchače zahltil množstvím informací. Duchovní se mají vyvarovat přeskokování z jednoho tématu na jiné bez dostatečného vysvětlení.

²⁹ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 310

³⁰ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 311

IX. vada

... *bez soudu některý kazatel lecjakýs a na leččems příklad dá, jakž mu na mysl přijde.*³¹

Podobný problém jako v osmé vadě je i ve vadě deváté. Duchovní stejně špatně využívají i příklady, které nejsou správně aplikovány.

Druhá kniha

Secundus liber

Druhý díl vášní vitiorum, jenž jest nespořádaní anebo nepořádnost menších neb větších věcí

Ve druhé knize Jan Blahoslav řeší hlavně ten problém, že duchovní špatně vykládají své myšlenky a nesrozumitelně podávají jednu věc přes druhou. Někdy se dokonce do vlastní řeči zamotají a sami nevědí jak pokračovat. Také se vrací k problematice časování, tedy k vadě, že některé záležitosti kazatel rozebírá dlouho a na ostatní pak nezbude dostatek prostoru. Nakonec autor kritizuje i ty, kteří mají výbornou paměť, a proto na ni spoléhají a kázání si dopředu nepřipravují vůbec, případně jen velmi zběžně. Blahoslavovi se tak nelíbí jejich malá pracovitost a nezodpovědnost.

³¹ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 312

Třetí kniha

Liber tertius

Třetí kniha se věnuje řeči kazatelů samotné ?. Jazyk a slova, ale i fráze jsou špatně uplatňovány, kazatelé nedbají na to, jakých výrazů užívají a míchají dohromady několik řečí, případně nářečí a řeč běžně mluvená s řečí kazatelskou (která by měla být spisovná) splývají a není znát rozdíl.

I. O prvním t. j. de vitiis při slovích

*Slova kazatele měla by býti vlastní, srozumitelná, kazatelům slova Páně dávno obvyklá, vážná a jadrná, kterýchž ti, jenž o věcech duchovních, božských, spasitelných psali a píší a též i mluví, rádi užívají a obvykli užívati.*³²

Blahoslav kritizuje ty, kteří používají obecný, běžný jazyk. Jazyk duchovních řečí má být vznosný a vážný. Jako důvod, proč k užívání „selského jazyka“ dochází, vidí snahu duchovních přiblížit se svému obecenstvu, ale tuto myšlenku považuje za nešťastnou a nevhodnou.

II. De vitiis při hlaholu

*Někteří mluví tlustě a hrubým dubovým hlaholem, nemohouce jinak pro způsob svůj přirozený. Na odpor zase někteří čistí muži velicí a plní nebo i tlustí tenký hlásek mají, více děvkám nežli mužskému pohlaví příhodný, čehož předělati a napraviti nějak není jim možné; pročež se to snášeti a mlčením pomíjeti musí.*³³

³² BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 318

³³ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 320

Další kapitola je věnována „zvuku slov“ při mluvení, neboli „hlaholu“. Blahoslav uznává, že mnoho kazatelů za svůj hlas nemůže. Radí ale, aby se snažili o svůj hlas pečovat a jemnit ho, pokud to lze. I barva hlasu totiž může ovlivnit, jak posluchači projev přijmou. Autor dále radí, aby se muži, kterým se již upravit svůj hlas cvičením nedaří, nebáli pomoci svému hlasu i za hledání podpory odborníků v lékařství.

III. De vitiis při tom, což v sobě zdržuje pronuciatio

Blahoslav uznává, že starším kazatelům se budou těžko měnit zažité styly jejich vykládání, ale mladí by měli být povinni se v (jejich) řečnictví zdokonalovat, nato pokračuje v dalších radách. Duchovní by si měl hlídat i svůj tón v hlase. Styl, jakým káže, by se měl měnit podle toho, o jaké situaci pojednává. Nemají však mluvit nezdvořile, pyšně, případně „jako zeman na své sedláky“. Kromě toho by si měli udržovat tempo svých kázání a nemluvit příliš rychle, aby jim bylo dobře rozumět, ale ani pomalu, aby posluchače nenudili.

IV. De gestibus

Ve čtvrtém bodě Třetí knihy Blahoslav pojednává o gestikulacích a mimice. Radí, ať se vyvarují prudkých pohybů, kazatel má vystupovat spořádaně a mírně. Také rychlé těkání pohledem, eventuálně i pohazování hlavou, považuje Blahoslav za nevhodné. V této kapitole se autor zaměřil i na vnitřní vztahy v církvích. Apeluje na mladé duchovní, aby nekritizovali starší, aby věřili jejich slovům a podporovali jejich činy.

Čtvrtá kniha

Quatrus liber

Zdržující v sobě nějaké pomoci kutíkání a nebo kuvarování se těch všech napřed již položených vášní a nezpůsobův.

Ve Čtvrté knize již Blahoslav žádné konkrétní vady nevyjmenovává. Shrnuje pouze, že kniha je určena pro ty, kteří na sobě po přečtení spisu nějaké vady shledali a má jim napomoci k tomu, aby začali kázat lépe a bez chyb. A závěrečná řeč je určena pro kazatele jednoty bratrské a jejich uvědomění si, komu a proč slouží.

6.3. Shrnutí

Na této práci lze pozorovat, jaké byly nejčastější chyby a nedostatky kazatelů tehdejší doby. Blahoslav se nesnažil kazatele napadat a zbytečně si je dobírat. Jeho cílem bylo na nejčastější a nejvýznamnější vady pouze upozornit a napomoci k tomu, aby se duchovní těchto vad mohli při svých kázáních vyvarovat. Byl prvním, kdo analyzoval kázání, aby je zdokonalil. Spis navíc psal českým jazykem a uplatnil v něm požadavky na humanistický text, čímž dílo nabývá na svém významu a vzhledem k stáří textu je obdivuhodné, jak text v mnoha ohledech zůstává aktuální.

7. Komparace

7.1. Porovnání charakteru knih

Motivace

Je zajímavé, že jak Jana Blahoslava, tak i o zhruba čtyři století mladší Alenu Špačkovou, vedly k sepsání rétorických příruček stejné důvody. Na oba naléhali jejich přátelé a nejbližší. A samozřejmě oba dva chtěli vytvořit příručku pro ty, jenž se chtějí zdokonalovat v rétorství. Ale s tím rozdílem, že Blahoslav se zaměřuje na konkrétní typ čtenáře (kazatele), Špačková píše pro mnohem rozmanitější typy osob. Autorka neví, kdo zakoupí její knihu, její rady se tak mohou dostat téměř ke komukoliv, a je tak nucena tomuto faktu přizpůsobit i styl a jazyk psaní.

Členění a obsáhlost textu

Vady kazatelů mají 37 stran, naproti tomu kniha Moderní rétorika má stran 141, jedná se tedy o téměř čtyřikrát rozsáhlejší text. Blahoslavovo dílo je členěno do čtyř knih, z čehož první a třetí jsou dále rozčleňovány jednotlivými vadami. Kniha Špačkové obsahuje 11 kapitol, z nich každá má ještě několik bodů a není výjimkou, že tyto body mají ještě další pododdíly. Mezi kapitolami nebo jednotlivými body nechybí-ejí příklady – výrazně označeny graficky upraveným symbolem otazníku, dále pak důležité rady, označené obdobně upraveným symbolem vykřičníku. Novější dílo je tedy znatelně přehlednější a nemalou zásluhu na tom má i uspořádaný obsah na začátku příručky. Vady kazatelů obsah postrádají, což je vzhledem ke stáří knihy logické, humanistická díla přehledy obsahu nezahrnovala.

Jazyk, kterým jsou příručky psány

Vzhledem k tomu, jaká je časová vzdálenost mezi vydáním obou děl, je jasné, že jazyk se bude v mnohém lišit. Zásadní je shoda, že obě knihy jsou psány češtinou. Je to důležité z toho důvodu, že, jak jsem již psala výše, hovoříme-li o Vadách kazatelů, jedná se o jednu z prvních česky psaných rétorik a v době, kdy Blahoslav spis vytvářel, nebylo zcela běžné psát v národním jazyce. Ale i přes to, že humanistické dílo je psáno češtinou, stejně se v textu vyskytuje řada latinských slov, slovních spojení, ale i celých vět (*Poněvadž někdy i slovušní kazatelé nebývají vždycky sobě similes, způsobilí, quandoque bonus dormitat Homerus.*³⁴). Naproti tomu Špačková cizích slov hojně nevyužívá a nalezneme-li v textu slova cizího původu, jedná se o takové výrazy, které už jsou v naší mluvě běžně používány a bez problémů jim porozumí každý z nás. Jazyk v obou dílech je spisovný, ale samozřejmě velmi odlišný. Blahoslav psal stylem a jazykem, který se snažil – jak jsem již také uvedla výše – přizpůsobit humanistickým zásadám a požadavkům. Uvedu několik příkladů, kterými se liší od dnešního českého jazyka.

V jeho textu se vyskytuje řada dnes již knižních slov, jakými jsou necht', kdožt', dít (ve smyslu mluvit), u 3. osoby sg. slovesa být píše jest namísto je, atd. Zůstaneme-li u slovesa být, pak v 1. osobě sg. neužívá hlásky j, píše tedy „sem“ namísto „jsem“. Dále v infinitivech sloves používá koncovku –ti (např. předkládati, mluviti). Na konci řady slov, často sloves, která končí na samohlásku připisuje hlásku „t“ (např. jestlit', jsouť apod.), často se objevují přechodníky atd. Větná stavba je pro dnešního čtenáře málo přehledná, často se jedná o složitá souvětí plná dvojteček a středníků. Uspořádání

³⁴ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 304

větných členů ve větě naprosto neodpovídá dnešním zvyklostem (*A také mi se nevidělo, některých dobrých a šlechetných přátel slušné žádosti odepřít, od nichž sem za to byl mnohokrát prošen, zvláště poněvadž sem povinen jim všelijak pomáhati a v slovu i v skutku dobrým býti příkladem.*³⁵)

Jazyk a větná kompozice Špačkové odpovídá dnešním normám a požadavkům spisovného jazyka.

Význam v době vzniku

Vady kazatelů byly v době vydání, roku 1571 významným dílem nejenom Jana Blahoslava, jako výborného spisovatele, ale celé jednoty bratrské. Blahoslav veškerou svou literární činnost podrobil boji za dobré jméno jednoty. A tak jsou Vady význačné hlavně v tom smyslu, že dokazují, že jednota bratrská se nebrání učení a studiím, neodsuzuje vzdělání (z čehož byla mnohokrát podezřívána a osočována), ale právě naopak. Tento spis tak – vedle jeho didaktické funkce, kterou samozřejmě nelze opomíjet – plní i jiný význam, a to představení myšlenek a názorů jednoty ostatním církvím.

V tomto směru se dílo Špačkové s humanistickým textem dá jen těžko srovnávat. Už z důvodu, že autorka psala dílo pouze jako soukromá osoba, nikoliv zástupce církve či jakékoliv jiné instituce. A proto dílo Špačkové má pouze význam učební.

³⁵ BLAHOSLAV, Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. s. 299

7.2.Porovnání témat knih

Sestavení řeči

Jedním z velikých a zásadních rozdílů mezi oběma autory je náhled na důležitost sestavování kázání, respektive projevu. Blahoslav správně sestavenou řeč považuje za nejdůležitější prvek přednesu. Proto i kapitoly o tom, co má kázání obsahovat, uvedl hned v První knize a přímo říká, že správné čerpaní inspirací ze života či z Písma jsou „věci hlavní“. Naproti tomu Špačková se více zaměřuje na osobu řečníka a kapitolu o přípravě projevu staví až na konec knihy, konkrétně se jedná o devátou a desátou kapitolu z celkových jedenácti.

Můžeme tak sledovat vývoj náhledu na to, co je podstatné. Humanistická rétorika stavěla do popředí obsah a efekt, jaký rétor vyvolá, byl až vedlejší záležitostí. V moderním řečnictví je naopak podstatný právě první dojem, což znamená, že rétor potřebuje zaujmout diváky ještě předtím, než promluví. Je to možný důsledek dnešní veliké konkurence, když mnoho osob má co říci, ale obecnost je v pozici, kdy si může vybírat přednášky, které chce a bude poslouchat. Je to pravděpodobně zapříčiněno i tou skutečností, že dnešní posluchač je ovlivněn sledováním médií, je zvyklý na vstřebávání spousty informací a automaticky selektuje zajímavé od nezajímavého. U posluchače z období renesance nebyla veřejná vystoupení na denním pořádku, a proto kázání zaujalo už svou vzácností, budeme-li předpokládat, že běžný občan chodil do kostela pouze v neděli. A proto samotné sestavení řeči se v moderní době odsouvá na druhou kolej a do popředí vstupují čím dál častěji obory jako je sociologie a psychologie, aby rétorovi pomáhaly zjistit, jakým stylem co nejlépe přesvědčit posluchače o tom, že právě jejich projev je pro ně zajímavý a zásadní. Dnes totiž každý rétor musí o posluchače

v podstatě bojovat, zatímco kněz v období renesance své posluchače měl jisté a primární pro něj bylo mít „co sdělit“, než „jak sdělit“, aby posluchače přilákal. Tím nechci říci, že dnes obsah řeči není podstatný, pouze, že pokud dnes mluvčí nepřekoná ostatní konkurenty i v ostatních složkách, jeho sdělení nebude mnoho lidí věnovat větší pozornost.

Představení řečníka

V období renesance a humanismu se téměř nekladl důraz na autory děl. Mnoho knih a spisů bylo vydáváno anonymně a až mnohem později se získávaly a zjišťovaly informace o autorovi. Je to veliký kontrast vůči dnešku, kdy prosazení své osoby považuje většina autorů za zásadní. A proto je logické, že Blahoslav se vůbec nezabývá tím, kdo přednáší a jak tedy svou osobu prezentovat. Může za to již zmíněné nelpění na znalosti autorovy osoby a dále pak fakt, že Blahoslavův spis byl určen do rukou kazatelů a dá se tedy předpokládat, že měl-li duchovní řeč, pronášel ji nejčastěji v kostele, k němuž náležel, a nepřednášel tak pro neznámé publikum, nýbrž pro lid, který již léta zná a se kterým se stýká i v běžném životě. Není tak zapotřebí se před proslovem představovat. Oproti tomu dnešní rétor jen výjimečně přednáší pokaždé pro stejné publikum, a proto je důležité na začátku svého projevu o sobě uvést několik základních, ale podstatných informací.

Seznámení se s prostorem

Jak jsem již psala, Blahoslav věděl pro koho píše, a proto měl tvoření rad v mnohém jednodušší. Tím, že jeho spis je určen pro kazatele, je v podstatě jasné komu a kde bude mluvčí přednášet. Špačková se ale musí zabývat problematikou místa

projevu. Radí čtenáři, jakým způsobem se připravit, doporučuje seznámení se s prostorem a upozorňuje na nejisté body. Toho všeho je Blahoslav ušetřen.

Etika a etiketa

Jak Jan Blahoslav, tak Alena Špačková se ve svých dílech dotýkají slušného chování, ač oba jiným stylem. Blahoslav se zaměřil na obsah kázání, na nevhodné příklady, na slovní narážky a napadání konkrétních osob. Tímto směrem se Špačková nevydává, automaticky počítá, že řeč bude slušná a věcná. Spíše upozorňuje na body, v kterých má dnešní člověk často nejasnosti. Připomíná tedy čtenáři základní pravidla etikety.

Hlas a jeho trénink

Oba autoři hlasu věnují poměrně velikou pozornost. V podstatě oba docházejí ke stejným závěrům. Hlas je potřeba trénovat, aby byl příjemný a dobře se poslouchal. Protože od 16. století věda (a povědomost o ní) značně pokročila, Špačková samozřejmě nahlíží na problematiku značně odborněji. Autorka také, narozdíl od bratrského kněze, rozebírá stavbu například hlasového ústrojí a proces, kterým hlas vzniká. Důležité ale je, že myšlenky, které chtěli oba dva předat čtenářům, se vlastně shodují.

Výslovnost a tempo promluvy

I co se týče artikulace a tempa promluvy, oba autoři vyslovují stejný názor. Ačkoliv Špačková dává mnohem větší prostor pro rozbor výslovnosti, nazírání na rychlost mluvy se během čtyř století neproměnilo. Je to v podstatě logické, důležité je,

aby bylo řečníkovi dobře rozumět a jeho mluva nebyla křečovitá. Tyto nároky jsou nadčasové.

Cvičení

Další bod, ve kterém se obě komparované látky shodují, je cvičení a trénink. Špačková i Blahoslav píše, že pro dobrého řečníka je nácvik nutností. Špačková téma rozebírá dál a radí, jak při tréninku postupovat. Blahoslav se spokojil s upozorněním, že cvičení hlasu a celé řeči je důležité, ale jakým stylem by cvičení mělo probíhat, více nerozebírá.

Neverbální komunikace

V pojetí neverbální komunikace se ani tak neliší názory na to, jak je to správně a jak špatně, spíše je rozdíl v tom, na co se který z autorů zaměřuje. Vzhledem k tomu, že pro Blahoslava nebylo důležité, jak se duchovní jeví mimo kazatelnu, Špačková například obsírně řeší jak správně podat ruku. U Blahoslava také nenajdeme zmínku o tom, že by se měl kněz usmívat (dokonce lze předpokládat, že by to mohlo být až nevhodné), ale Špačková úsměvy doporučuje. V názorech na gesta a jiné pohyby při promluvě se oba autoři shodnou. Mají být umírněná a plynulá. Špačková dále rozebírá i samotný postoj mluvčího a radí, jak správně zapůsobit na posluchače a jak která gesta působí při jejich vnímání rétora. Je logické, že u kněze, který má působit vážným a klidným dojmem, je předpokládána jiná neverbální komunikace, než u současného řečníka. Kněz by měl přeci jen volit umírněnější gesta a současný rétor si může ve vhodných situacích dovolit vystoupit více energicky.

Příklady

I názorné příklady můžeme nalézt v obou porovnávaných textech. Jen každý pojal jejich zakomponování do svého díla jiným způsobem. Špačková se drží svého členění, a proto je každý příklad jasně označen, případně zcela oddělen. Blahoslav vkládá své zkušenosti z praxe přímo do textu, a tak působí dílo leckdy až nepřehledně, přičteme-li k tomu již zmíněná složitá souvětí.

Důraz na obsah

Co naopak velmi řeší humanistické dílo a v současném je mu věnováno mnohem méně prostoru, je důraz na obsah. Má to svou logiku. Špačková neví, kdo konkrétně bude její rady využívat. Je to tedy rozdíl opět spojený s faktem, že Blahoslav přesně věděl, kdo jeho *Vady kazatelů* bude číst. Díky tomu může radit, jak kázání správně zpracovat a co do nich zakomponovat a co naopak ne. Špačková proto radí pouze obecně. Doporučuje, aby si čtenář před sestavením řeči zodpověděl několik otázek, které mu pomůžou při psaní a promýšlení. Je to tedy několik obecně platných doporučení, zatímco Blahoslav přesně znal konkrétní problémy, a proto i jeho pokyny byly přesnější.

Ostatní shody a odlišnosti

V porovnávaných dílech se nachází mnoho dalších rozdílů a shod, která nejsou natolik zásadními, aby jim autoři věnovali celé kapitoly nebo větší prostor, případně se jim věnuje jen jeden ze spisovatelů, ale pro názornost rozdílů či podobnosti prací jsou důležitá.

Oslovování čtenáře

Špačková se často snaží oslovit čtenáře. Nejenom v úvodu ho tak oslovuje, ale i v průběhu dalšího čtení nacházíme další a další oslovení. Dokonce pak čtenáře otituluje slovem „příteli“. Jako důvod zde vidím snahu motivovat k dalšímu čtení, snahu o to, aby dotyčný neodložil knihu. Oslovování často využívá u rad, které mohou řadě lidem při pokusu o jejich uplatnění činit problémy. A tak autorka využije oslovení, aby čtenáře ubezpečila, že nezdary jsou běžné a nejsou důvodem k ukončení snahy o zlepšení rétorických dovedností. Oproti tomu u Blahoslava se oslovování čtenáře nevyskytuje vůbec.

Historie řečnictví

V humanistickém díle, na rozdíl od moderního, nenalezneme žádné záznamy o již vydaných příručkách, které by se věnovaly řečnictví. Lze to vysvětlit několika způsoby. Blahoslav nemusel mít potřebu kazatelům sdělovat, že již díla, která se rétorice věnují, existují. A dále byl vlastně prvním, kdo psal rétoriku určenou kazatelům v českém jazyce. Musel by tedy doporučovat díla latinská. Dá se tedy vlastně říci, že v tomto konkrétním oboru žádná historie neexistovala, proto ani neměl co doporučovat. Dílo Špačkové základní, ale opravdu jen velmi zběžný přehled historie rétoriky obsahuje.

Tréma

Pojem jako tréma nemá v Blahoslavově spise místo. Ani náznakem se nevěnuje nervozitě či strachu z mluvení. Kazatel má být zkušený a zvyklý na promluvy. Vzhledem k tomu, že příručka ze současnosti je určena i pro amatéry a řečníky, kteří

jsou nuceni k veřejnému projevu jen výjimečně, pak rady, jak pracovat s trémou, jsou namístě. Navíc přiznávání strachu je v dnešní době již akceptováno a není to bráno jako negativní znak, nýbrž přirozená lidská vlastnost.

Slavnostní projev

V díle Aleny Špačkové nalezneme i celou kapitolu, která se věnuje slavnostnímu projevu. Vzhledem k tomu, že Blahoslavovo dílo má specifickou úlohu (rady kazatelům), je samozřejmé, že obdobná kapitola v jeho díle schází.

7.3. Závěrečné porovnání

Je až neuvěřitelné, že dílo z roku 1571 a kniha z roku 2003, respektive 2009, jsou si tak podobné. Přestože je od sebe dělí přes 400 let, jsou zaměřeny na téměř shodné téma. Ač se rétorika utváří již od 5. století př. n. l. a proměňovat se dozajista bude i nadále, v základních bodech zůstává stejná bez ohledu na plynutí dějin. A tak humanistická a současná příručka pro rétory mají mnoho společného. V podstatě se mění hlavně způsob, jakým autoři na nauku o mluvení nahlízejí. Veliká rozdílnost je samozřejmě znát na kompozici obou děl, další nápadnou odlišností je český jazyk, který se značným způsobem vyvinul, ale to jsou proměny, které jsou zapříčiněny zmiňovaným odstupem čtyř století a dají se tak logicky očekávat. Různé jsou také náhledy na to, jakým způsobem upoutat posluchače a jak mu přizpůsobit projev, aby ho zaujal.

Avšak dá se říci, že řečnictví jako takové zůstává v základu vždy stejné a proměňují ho pouze obecně závazná pravidla konkrétních období dějin. Jako jasný

důkaz je již zmiňovaný současný důraz na image, díky kterému je kniha Moderní rétoriky z velké části zaměřená právě na tento problém. Díla o řečnictví tak podléhají dobovým trendům. Ale základní složky musejí být vždy stejné kdykoliv během historie. Vždyť správná artikulace, intonace a dobré tempo, či vhodný výběr slovníku budou vždy při veřejném projevu důležitými faktory, pro kvalitu přednášené řeči.

8. Závěr

Hlavním cílem mé práce bylo sledovat, jakým způsobem se rétorika proměnila od doby humanismu až do současnosti. Zjistila jsem, že ačkoliv jsme za čtyři století naprosto změnili životní styl a náhled na kulturu, technologie je na nesrovnatelné úrovni, rétorika zůstává v podstatě neměnná. Její pravidla a zásady nejsou závislé na náboženské víře, či na znalostech společnosti v ostatních vědních oborech. V rétorice se odráží správná komunikace, mezilidské vztahy, slušné chování, ale i sebedůvěra a zároveň skromnost. Jsou to faktory, které dohromady vytvářejí kýžený výsledek, jakým je výborný proslov, faktory, které jsou statické, v proudu času jsou proměnlivé pouze nepatrně.

V rámci komparace dvou rétorických příruček – jedné z období humanismu a jedné ze současnosti – jsem dospěla takřka ke shodnému závěru jako u rétoriky samotné. Základní myšlenky a zmiňované body u obou děl jsou shodné. Totožné rysy jsem zkoumala jak u charakteru knih, tak i obsahu. Tematická stránka děl je obdobná, pouze některým bodům jeden autor věnuje více prostoru než druhý. V tomto směru lze sledovat proměny společnosti jako takové. Veliký časový odstup knih prozrazují naopak charaktery děl. Pokud myšlenky v knihách jsou takřka identické, pak podoba samotného textu je naopak naprosto odlišná.

Ve své práci jsem komparovala dvě řečnické příručky. Snažila jsem se přiblížit důvody, proč jsou některé body už od humanismu stále aktuální a na některé se již nahlíží odlišným pohledem. Poukázala jsem na rozdílné zpracování textů a na různé chápání významu samotných knih v humanismu a v současnosti. Předmětem mého zájmu bylo nejen na změny poukázat, ale i příčiny odlišností objasnit, případně – u

staršího díla – osvětlit podmínky, které v době, kdy jej Jan Blahoslav sepisoval, panovaly. Abych mohla díla porovnávat, nejprve jsem obě knihy jednotlivě analyzovala a na základě těchto rozborů jsem srovnávala.

Mou snahou bylo co nejlépe nastínit, jak se mohou podobat a lišit dvě díla, která byla psaná v naprosto odlišných podmínkách, navíc v odstupu několika staletí, s tím, že na počátku měla shodné pouze hlavní téma – konkrétně tedy řečnictví.

9. Seznam použité literatury

Primární literatura:

BLAHOSLAV , Jan. *Pochodně zažžená : Výbor z díla*. Uspořádal Pavel Váša. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Jana Laichtera, 1949. 378 s.

ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika : jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3. doplněné vydání. Praha : Grada, 2009. 120 s.

Sekundární literatura:

ARISTOTELES. *Rétorika : nauka o řečnictví a slohu*. Praha : J. Laichter, 1948. 321 s.

CAHA, Arnošt. *Jan Blahoslav*. Brno : Dědictví Havlíčkovo, 1922. 47 s.

GYURKOVICS, Karel. *Český humanismus a Jednota bratrská : Nové poznatky a dodatky k české literární historii*. Brno : SKPČ, 1936. 65 s.

HRDLIČKA, Josef. *Stručná homiletika*. 1. vyd. Olomouc : Matice cyrilometodějská,, 1991. 43 s.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Jak mluvit a přednášet. Jaroslav Hubáček*. 1. vyd. Ostrava : Profil, 1983. 155 s. (Slovo a čin ; Sv. 6).

JANÁČEK, Josef. *Jan Blahoslav*. I. Vydání. Praha : Svobodné slovo, 1966. 189 s.

KOPECKÝ, Milan. *Český literární humanismus*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 1996. 282 s.

KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha : Academia, 1981. 231 s.

KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře*. Praha : Academia, 1998. 182 s.

KUBÁT, Václav. *Základní otázky rétoriky*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1988. 85 s.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s.

ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika : vážnost mluveného slova*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2010. s. 210 s.

TOMAN, Jiří. *Jak dobře mluvit. Jiří Toman*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. 332 s.

10. Seznam příloh

Příloha č. 1: Jan Blahoslav

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c5/Jan_Blahoslav.JPG/433px-Jan_Blahoslav.JPG

Příloha č. 2: Titulní strana Blahoslavova *Šamotulského kancionálu* (1561)

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/46/Kancional_Samotulsky.jpg

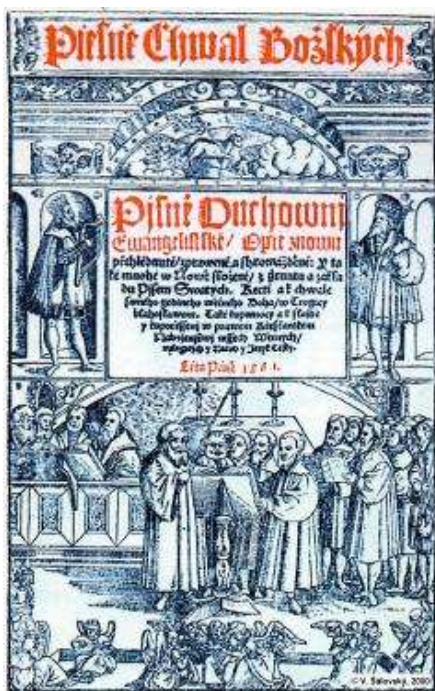
Příloha č. 3: Pomník Jana Blahoslava v Přerově

<http://www.vyletnik.cz/fotogalerie/stredni-morava/prerovsko-hranicko/prerov-8fa.jpg>

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

